

ศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการสร้างการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง

THE STUDY IN BODY OF KNOWLEDGE AND MANAGEMENT PROCESS OF MUSEUM FOR SUSTAINABILITY SELF-RELIANCE

ณรงค์ ปัดแก้ว และคณะ*

Received: 2021-06-28

Narong Padkaew And Others

Revised: 2021-08-17

Accepted: 2021-08-31

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการสร้างการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาองค์ความรู้ในการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น (2) ศึกษากระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และ (3) เสนอแนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นจำนวน 28 คน และผู้ให้ข้อมูลในการสนทนากลุ่ม จำนวน 12 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้ในการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พบว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น 3 แห่ง จากวัดทั้ง 3 วัด ใน 3 อำเภอ ของจังหวัดลำปาง ได้แก่ (1) วัดปงสนุกเหนือ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง (2) วัดไหล่หินหลวง ตำบลไหล่หิน อำเภอเกาะคา และ (3) วัดบ้านหลุก ตำบลนาคร้ว อำเภอแม่ทะ มีการรวบรวมองค์ความรู้ที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ทั้งองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญา และองค์ความรู้ด้านการจัดการชุมชน นอกจากนี้ควรผลักดันให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เพื่อเป็นแหล่งข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ สารสนเทศ กิจกรรมและประสบการณ์ต่าง ๆ ในชุมชนที่สนับสนุน ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถหาความรู้และเรียนรู้ด้วยตนเองได้ตามอัธยาศัย

กระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พบว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นทั้ง 3 แห่ง ได้มีกระบวนการสร้างและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างกัน มีกระบวนการอนุรักษ์วัตถุโบราณ ด้วยการนำมาเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ และมีกระบวนการสร้างกติกา ข้อตกลง ข้อบังคับใช้ในการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นเวลา บางแห่ง เช่น พิพิธภัณฑ์วัดปงสนุกเหนือ จะมีการสร้างกฎกติกาในการเข้าชมภาพพระบตของจริง ที่มีการเก็บรักษาเอาไว้เป็นอย่างดี โดยทั่วไปจะไม่อนุญาตให้ประชาชนทั่วไปเข้าชม เนื่องจากเกรงว่าพระบตจะเกิดความชำรุดเสียหาย จะอนุญาตให้เข้าชมเฉพาะหน่วยงานที่ต้องการศึกษาทำวิจัยเท่านั้น ซึ่งหากหน่วยงานใดต้องการเข้าชมภาพพระบต จะต้องทำหนังสือราชการแจ้งมาที่เจ้าอาวาส เป็นต้น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแต่ละแห่ง มีกระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่แตกต่างกันไป บางแห่ง มีกระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแบบ

* อาจารย์วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, เบอร์โทร: 0895581197, E-mail: narong.pad@mcu.ac.th

พระครูสังฆรักษ์ศุภณัฐ ภูริวิฑฒโน อาจารย์วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

สุทธิพร สายทอง อาจารย์วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

ธีรวัฒน์ แก้วลังกา อาจารย์วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

ไม่เป็นระบบ บางแห่งมีกระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เป็นระบบ แต่ยังไม่มีการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุในระบบอิเล็กทรอนิกส์

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้เสนอแนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเองได้ ให้กับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นทั้ง 3 แห่ง จากวัดทั้ง 3 วัด ใน 3 อำเภอ ของจังหวัดลำปาง โดยคณะผู้วิจัยได้เสนอแนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง 3 แนวทาง ได้แก่ (1) แนวทางการจัดการองค์ความรู้และกระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในระบบอิเล็กทรอนิกส์ (2) แนวทางการจัดหมวดหมู่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และ (3) แนวทางการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในระบบอิเล็กทรอนิกส์

คำสำคัญ: องค์ความรู้, กระบวนการสร้างการจัดการ, พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น, ความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง

ABSTRACT

This study on knowledge and the process of building local sustainability and self-reliance museum management is a qualitative research aims to, 1) to study the knowledge of local museum management, 2) To study the building process of managing local museum, and 3) to offer the best practices in managing local museums for sustainability and self-reliance. The sample group is executives, operators. and 28 stakeholders and 12 informants in the group discussion. The research instrument was an interview form. The results found that; The knowledge of local museum management has shown that 3 local museums are situated in three temples, three districts of Lampang Province: 1) Wat Pong Sanuk Nuea ,Wiang Nuea Subdistrict, Mueang Lampang District, 2) Wat Laihin Luang, Laihin Sub-district, Koh Kha District, and 3) Wat Ban Luk, Na Khrua Subdistrict, Mae Tha District, there are gathered unique knowledge of their own both knowledge of Buddhism, the wisdom knowledge and knowledge of community management. In addition, learning opportunities in the community can be encouraged as a source community content, news, activities and interactions that encourage learners to find knowledge and learn by themselves at their own pace. It was discovered that all 3 local museums had their process of establishing and sharing information with them in the process of operating local museums. Through maintaining them in the museum, there is a process of conserving ancient objects. There also has a process of setting guidelines, arrangements, rules for visiting local museums, such as Wat Pong Sanuk Nuea Museum, which set rules for visiting, well-preserved Buddha images. Public viewing is usually not allowed due to concern the image of Buddha will be damaged. The only certain organizations that wish to learn and perform study are allowed to come. When any organization needs to see the Buddha's image, they need to make an official letter notifying the abbot's visit, etc. There is different process for each local museum to organize local museum. Some have formal managing process for local museums. Some have systematic process to organize local museums, but the artifacts have not been electronically documented.

The research team has also recommended good practice for all 3 local museums out of the 3 temples in 3 districts of Lampang Province to manage local museums for sustainability and self-sufficiency, with the research team recommending good practices for managing local museums for sustainability and self-reliance in 3 ways including, (1) Guidelines for knowledge control and management procedures in the electronic system of local museums, (2) Guidelines for the designation of local museums, and (3) Guidelines for the electronic system of antique registry of local museums.

Keywords: Knowledge, Management Building Process, Local Museum, Sustainability and Self-Reliance

1. บทนำ

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญต่อชุมชน ด้วยเป็นสถานที่เก็บรวบรวมและสงวนรักษาสิ่งของและนำเสนอเรื่องราวของชุมชนในด้านต่าง ๆ อันได้แก่ ประวัติความเป็นมาของชุมชน ประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ วิถีชีวิต ตลอดจนความสัมพันธ์ภายในชุมชนหรือท้องถิ่นเป็นสำคัญ ซึ่งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากพิพิธภัณฑ์ที่เกิดขึ้นสถานทั่วไป คือ เป็นพิพิธภัณฑ์ที่เกิดขึ้นจากภายในท้องถิ่น โดยคนในท้องถิ่นจะเป็นผู้ริเริ่มจัดทำและดำเนินการหรืออาจมีหน่วยงานจากภายนอกมาร่วมช่วยเหลือบ้าง โดยใช้ของที่มีอยู่ในท้องถิ่น เป็นคลังความรู้ที่สะสมภูมิปัญญาที่บรรพชนได้สร้างสรรค์ 5 ไว้ให้ชนรุ่นหลัง โดยมีเป้าหมายให้คนในท้องถิ่นได้รู้จักตัวเองเป็นสำคัญ สิ่งที่ต้องการแสดงคือความหมายที่อยู่เบื้องหลังวัตถุที่นำมาแสดงนั้น ซึ่งเนื้อหาที่นำเสนอจะเป็นเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนท้องถิ่นตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันในด้านต่าง ๆ มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นและเน้นความเรียบง่ายแต่มีความหมายต่อชุมชน ดังที่ ดร.ปริตตา เฉลิมเผ่า ออเนตกุล ผู้อำนวยการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) กล่าวในงานพิพิธภัณฑ์เสนาครั้งที่ 6 เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2548 เรื่อง สถานภาพพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทยว่าพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นมากกว่าสถานที่เก็บของหรือวัตถุ แต่เป็นกระบวนการทางสังคม คือ ความคิดอะไรบางอย่างเกี่ยวกับสังคมและการเปลี่ยนแปลง แล้วเกิดรูปแบบของการปฏิบัติต่าง ๆ ความคิดอันนี้ทำให้การมองพิพิธภัณฑ์ด้วยความหมายอีกแบบหนึ่ง คือการมองว่าพิพิธภัณฑ์เป็นกระบวนการที่จะสนองตอบต่อสิ่งที่ต้องการ ทำให้คนในชุมชนหนึ่งเกิดความสำนึกและตระหนักถึงความสำคัญของประวัติศาสตร์และรากเหง้าของตนเอง เพื่อให้เกิดความเข้าใจตัวเอง เพราะฉะนั้นการทำพิพิธภัณฑ์แบบนี้ไม่ใช่เพื่อที่จะแสดงให้คนอื่นเห็นอย่างเดียว แต่ทำเพื่อกระตุ้นความเข้าใจตัวเอง กระตุ้นความสำนึกบางอย่างเกี่ยวกับตัวเอง¹ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงเป็นแหล่งรวบรวมประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีความหมายในชุมชนได้ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและถ่ายทอดสู่ลูกหลานได้อย่างภาคภูมิใจ

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้และสถาบันทางสังคมที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ดังที่ ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ได้กล่าวไว้ว่า เพราะบ้านเมืองและสังคมได้เปลี่ยนแปลงเข้าสู่สมัยโลกาภิวัตน์แล้ว สังคมในท้องถิ่นแทบทุกแห่งคือสังคมที่ซับซ้อน จำเป็นต้องมีสถาบันใหม่ที่ทำหน้าที่เฉพาะอย่างขึ้น ซึ่งในกรณีนี้ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นก็คือสถาบันการศึกษาออกโรงเรียนที่เกิดขึ้น

และถือเป็นเรื่องมือที่ท้องถิ่นหรือชุมชนสามารถนำมาใช้ในการถ่ายทอดประสบการณ์ของท้องถิ่นที่จะทำให้คนในท้องถิ่นได้รู้จักตัวเอง มีความเข้มแข็ง คิดเป็น ทำเป็นจึงจะสามารถต้านสิ่งที่มาจากภายนอกได้ ความสำนึกรักในท้องถิ่น สำนึกในพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในฐานะเป็นแหล่งการเรียนรู้ประวัติ การรู้จักตัวตนของคนในท้องถิ่น การอนุรักษ์และการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็น บทบาทของพิพิธภัณฑสถานจึงเริ่มโดดเด่นขึ้นมาอย่างชัดเจนในฐานะที่เป็นกลไกที่สำคัญเพื่อการศึกษาของระบบที่ทำให้คนคิดเป็น ควบคู่ไปกับการปลูกจิตสำนึกความรักในมาตุภูมิหรือท้องถิ่นบ้านเกิด อีกทั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นสามารถเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ประเพณี วิถีของท้องถิ่นการมองศิลปวัฒนธรรมอย่างรู้คุณค่าและเข้าใจ ทำให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีชีวิตอันจะเป็นฐานข้อมูลสำคัญของการพัฒนาประเทศในอนาคต โดยเฉพาะการพัฒนาชุมชนชนบทที่ท้องถิ่นสามารถนำความรู้ที่ได้มาสร้างรายได้ เนื่องจากข้อมูลประวัติศาสตร์นั้นถือเป็นฐานสำคัญในการนำไปใช้เพื่อสร้างและปรับปรุงการบริหารงานต่าง ๆ นอกจากพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นจะเป็นสถานที่ให้ความรู้แก่คนในท้องถิ่นแล้ว พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นยังเป็นกลไกที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดการรวมตัวของคนในชุมชน เพื่อร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจและร่วมมือกันดำเนินกิจการของท้องถิ่นเพื่อประโยชน์แก่ท้องถิ่นเอง เป็นการสร้างความสมานฉันท์ในชุมชน ซึ่งนำไปความร่วมมือกันในการพัฒนาชุมชน เป็นการสร้างความเข้มแข็งและพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ ซึ่งสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐบาลที่ต้องการขยายการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแก่ชุมชนอันเป็นแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อเตรียมรับการก้าวเข้าสู่สังคมแห่งการสร้างสรรค์และการเรียนรู้ตลอดชีวิตในสังคมฐานความรู้ที่มีความมั่นคงอย่างยั่งยืนได้อย่างถูกทิศทาง

พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นจึงเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญที่ต้องเร่งส่งเสริมและพัฒนา ไม่ใช่เพียงเพราะเป็นข้อกำหนดของกฎหมายการศึกษา หากแต่เป็นฐานความรู้ที่จะสามารถพัฒนาคุณภาพของประชากรของประเทศโดยรวมอย่างกว้างขวาง ในฐานะที่เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สามารถส่งเสริมการศึกษาการถ่ายทอดประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ภูมิปัญญา เป็นคลังความรู้ของชุมชน และเป็นองค์กรทางสังคมที่ช่วยส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนในชุมชนให้รู้จักตัวเอง ให้คิดเป็นทำเป็น ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม เกิดความปรองดองสมานฉันท์กันของคนในชุมชน ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกัน สร้างจิตสำนึกร่วมให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน เหล่านี้นับเป็นประโยชน์อันนานับประการของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและพัฒนาชุมชน ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีความยั่งยืน เพื่อสอดคล้องกับเป้าหมายในการพัฒนาสังคมของประเทศที่ต้องการเตรียมคนให้พร้อมรับและมีภูมิคุ้มกันกับการอยู่ในสังคมความรู้ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นนับเป็นแหล่งความรู้ที่มีความสำคัญเป็นองค์กรหลักในการอนุรักษ์และแหล่งการเรียนรู้โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ อันเป็นมรดกศิลปวัฒนธรรมของชาติ ยังเป็นแหล่งศึกษาประวัติศาสตร์แก่เยาวชนได้เป็นอย่างดีโดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้ประชาชนและบุคลากรในท้องถิ่น มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมประวัติศาสตร์และโบราณคดี เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นมีความรักและจิตสำนึกที่หวงแหนทรัพยากรของตน ให้เกิดพลังและความภาคภูมิใจของคนในชุมชน เช่นเดียวกับ มรดกทางวัฒนธรรมในจังหวัดลำปางที่มีอยู่มากมาย ร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่เรียกว่า 'มนุษย์ลำปาง' มีมานานกว่า 5 แสนปี การก่อตั้งเมืองลำปางที่นานกว่า 1,300 กว่าปี การที่ลำปางเคยเป็นศูนย์กลางทางการค้าก่อนที่จะมีการตัดถนนและทางรถไฟสู่ภาคเหนือ ฯลฯ ทั้งหมดล้วนชี้ให้เห็นว่าลำปางเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน ซึ่งล้วนเป็นเรื่องราวที่มีคุณค่าสำหรับการร้อยเรียงเรื่องราวต่าง ๆ นำมาเสนอในรูปแบบพิพิธภัณฑสถานการเรียนรู้ รากเหง้าทางอารยธรรมของคนลำปาง ผ่านยุคสมัยตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และ

อนาคต เช่น ประวัติศาสตร์เมืองชาติพันธุ์ ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต ภาษา วรรณกรรม โบราณสถานและโบราณวัตถุ เป็นต้น¹ และยังเป็นทางผ่านของนักท่องเที่ยว ทั้ง ๆ ที่มีสิ่งที่น่าสนใจหลายอย่าง เช่น วิหารจตุรमुख หรือ ม่อนดอย ในวัดปงสนุก สถาปัตยกรรมทรงคุณค่าในอาณาจักรล้านนาที่เปรียบเป็นเนินเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางแห่งจักรวาล โดยผู้สร้างใช้ศิลปกรรมล้านนา พม่า และจีน ผสมผสานกัน ที่สำคัญวิหารจตุรमुखแบบนี้ เหลือเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย

ซึ่งในปัจจุบันพบว่าสภาพปัญหาของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้เติบโตและเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมาก แต่การพัฒนาประสิทธิภาพตามรูปแบบงานพิพิธภัณฑ์ยังคงมีอยู่อย่างจำกัด เนื่องจาก ผู้ก่อตั้งขาดความรู้ ความเข้าใจ ประสบการณ์ในงานพิพิธภัณฑ์ ส่วนใหญ่มักเก็บรักษาวัตถุของท้องถิ่นในลักษณะเป็นตู้เก็บของ การศึกษาค้นคว้าความรู้จากวัตถุเพื่อการสื่อสารยังมีน้อยมาก ทักษะคติของคนไทยต่องานพิพิธภัณฑ์ ที่มองเป็นเพียงสถานที่เก็บรักษาของเก่า ไม่มีกิจกรรมที่ทำให้มีชีวิตชีวา การเข้าชมจึงมีน้อย ในขณะที่พิพิธภัณฑ์หลายแห่งได้พัฒนากิจกรรมขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นที่ใช้เวลาว่างของคนในชุมชน เพื่อหาความรู้ และพบปะกับผู้ที่สนใจในเรื่องเดียวกัน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิธีการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อพัฒนารูปแบบพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และนำเสนอแนวคิดในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมตลอดชีวิตของชุมชน และเป็นองค์กรทางสังคมที่เป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนที่ทรงประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบการดำเนินงานที่ดี นำไปสู่การสร้างเครือข่าย การส่งเสริมการเรียนรู้ การพัฒนาทักษะ พัฒนาคุณภาพชีวิต สร้างความร่วมมือเป็นองค์กรที่เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตเข้าด้วยกัน เพื่อให้ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ได้มีโอกาสเรียนรู้และมีส่วนร่วมผ่านพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อสร้างให้คนในชุมชนได้รู้จักตนเอง รู้จักรากเหง้าของตนเอง รู้จักชุมชน รู้จักสังคม อันจะก่อให้เกิดจิตสำนึกในชุมชนที่บ่งบอกถึงความเป็นเจ้าของ และนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตนให้เข้มแข็ง เพราะเมื่อคนในชุมชนมีความรู้สึกรู้ว่าเป็นเจ้าของทรัพย์สินหรือมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบสิ่งใด ๆ ก็ตาม ย่อมนำมาซึ่งความหวงแหน รักษา พัฒนา จนนำไปสู่การมีจิตวิญญาณชุมชน เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ มีองค์กรภายในชุมชนที่เข้มแข็ง มีการจัดการชุมชนที่ดีมีเครือข่ายชุมชน มีภาวะผู้นำชุมชนเกิดขึ้น เป็นชุมชนที่พึ่งพาตนเองได้ เป็นชุมชนสุขสงบ และเป็นการพัฒนาชุมชนแบบยั่งยืน

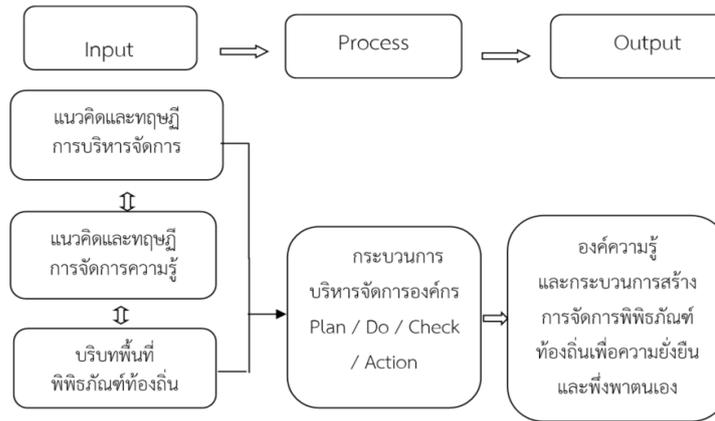
2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาองค์ความรู้ในการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
- 2.2 เพื่อศึกษากระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
- 2.3 เพื่อเสนอแนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง

¹ พิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ฐานข้อมูลพิพิธภัณฑ์ที่รวบรวมและนำเสนอข้อมูลพิพิธภัณฑ์ทั่วประเทศ, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: www.sac.or.th/museumdatabase/detail_museum [20 มีนาคม 2563].

3. กรอบแนวคิดของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการสร้างการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ดังนี้

ภาพประกอบที่ 1: กรอบแนวคิดของการวิจัย

4. วิธีดำเนินการวิจัย

4.1 รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการสร้างการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง” เป็นการศึกษาโดยใช้การวิจัยแบบคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ทราบถึงประเด็นของการศึกษาในรายละเอียดที่สำคัญ และมีความครอบคลุมในเนื้อหาสาระสำคัญที่ทำให้ การศึกษาอย่างครบถ้วน จะทำให้ได้ทราบถึงข้อมูลเชิงลึก (In-Depth) ที่มีรายละเอียดชัดเจนสามารถนำมาวิเคราะห์ในเชิงตรรกะ (Analytic Induction)

4.2 พื้นที่การวิจัย/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

พื้นที่การวิจัย เป็นการศึกษาวิจัยพื้นที่วัดที่มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ใน 3 อำเภอในจังหวัดลำปาง ได้แก่ (1) วัดปงสนุกเหนือ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง (2) วัดไหล่หินหลวง ตำบลไหล่หิน อำเภอกะคา และ (3) วัดบ้านหลุก ตำบลนาคร้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured interview) มีลักษณะเป็นคำถามแบบปลายเปิด เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งประกอบไปด้วยผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพิพิธภัณฑ์ชุมชนโดยศึกษาจากองค์การศึกษาที่มีการนำแนวคิดทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ต่อการศึกษาค้นคว้าและกระบวนการสร้างการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เป็นจำนวน 25 รูป/คน

4.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้างชนิดปลายเปิด (Structure In-Depth Interview) และใช้วิธีการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus group discussion) จำนวน 1 ฉบับ

4.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยจะได้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1) การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Study) เป็นการเก็บข้อมูลในลักษณะข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) จากหนังสือและเอกสารงานวิชาการต่าง ๆ ทั้งที่เป็นหนังสือ และสื่อสิ่งพิมพ์ อิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ ผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ งานเขียนทางวิชาการ บทความทางวิชาการ ตลอดจนหนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร สื่อสิ่งพิมพ์ประเภทต่าง ๆ ในการนี้ผู้วิจัยจะเลือกเฉพาะในส่วนที่เชื่อมโยงหรือที่มีส่วนสัมพันธ์กับเนื้อหาสาระ และกรอบแนวคิดในการวิจัย และเป็นข้อมูลที่มีส่วนสัมพันธ์กับบทสัมภาษณ์

2) การสัมภาษณ์ (Interview) การวิจัยครั้งนี้ใช้ทั้งการสัมภาษณ์แบบกึ่งทางการ (Semi-Formal Interview) และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Information Interview) ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มคนต่าง ๆ 28 คน โดยคำถามที่จะใช้จะเป็นเพียงแนวทางในการสัมภาษณ์ เพื่อศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการสร้างการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง และให้ผู้สัมภาษณ์ตอบตามกรอบแนวคิดการศึกษาและมีอิสระ ในการตอบโดยข้อมูลที่ได้อาจจะเป็นข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ทั้งหมด ทำให้ทราบภาพสะท้อนข้อเท็จจริงตามกรอบแนวคิด

3) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus group discussion) เป็นการปฏิบัติงานในขอบเขตที่เป็นการให้ข้อมูลมากขึ้นทั้งงานวิจัยเชิงคุณภาพและงานวิจัยเชิงปริมาณ ด้วยการสร้างวิธีการวางแผนการอภิปรายอย่างเฉพาะเจาะจงให้ความใส่ใจโดยออกแบบให้สามารถรับทราบถึงข้อมูลในประเด็นที่ให้ความสนใจปรากฏจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลที่ได้รับการอนุญาตให้เก็บข้อมูลโดยการสนทนากลุ่มเฉพาะจำนวน 12 คน

4.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

1) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา

2) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) โดยนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความหมาย เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่าง ๆ ที่รวบรวมได้ โดยทำไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งนี้เพื่อจะได้ศึกษาประเด็นต่างได้ลึกซึ้ง เมื่อประเด็นใดวิเคราะห์แล้วไม่มีความชัดเจนก็จะตามไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นต่าง ๆ เหล่านั้น เพื่อตอบคำถามหลักตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อมูลเชิงคุณภาพได้นำมาวิเคราะห์เพื่อหาความเชื่อมโยง ความสัมพันธ์เชิงทฤษฎี

3) ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus group discussion) ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) โดยนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบการสนทนากลุ่มเป็นการรวมกันขององค์ประกอบระหว่างการสัมภาษณ์และการสังเกตจากการเป็นผู้ที่มีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้างโอกาสให้มีการค้นหาที่เกี่ยวข้องในกระบวนการวิเคราะห์ของบุคคลผู้มีส่วนร่วมเหล่านั้น โดยพิจารณาร่วมกับการตอบสนองทางความคิด อันเป็นการดำเนินการทบทวนหลักการปฏิบัติของการสนทนากลุ่ม จะมุ่งเน้นถึง

การวิเคราะห์รูปแบบ องค์ความรู้ที่ได้รับโดยผ่านข้อมูลที่ปรากฏความลึกซึ้ง ประกอบด้วย 3 ประเด็น คือ (1) ความชัดเจนในความหมาย (Articulated) (2) ความบ่งชี้ที่สืบเนื่อง (Attributional) และ (3) สิ่งที่ปรากฏออกมา (Emergent) โดยทั้งสามประเด็นต่างแสดงให้เห็นถึงคุณค่าและผลการดำเนินการจากการประเมินที่ที่ได้รับ ภายใต้กรอบของวิธีการในลักษณะของกลุ่ม เพื่อสร้างเป็นมาตรฐานเชิงคุณภาพของการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย

4.6 ขั้นตอนการวิจัย

รายละเอียดขั้นตอนการดำเนินการวิจัย 5 ขั้นตอน มีดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาและสำรวจข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เพื่อสรุปประเด็นที่จะนำมาใช้เป็นฐานในการศึกษา ได้ดำเนินการดังนี้

ขั้นที่ 1 การศึกษาและสำรวจข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขั้นที่ 2 กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยจากข้อมูลที่ได้จากการสังเคราะห์เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 การหาแนวทางจากผู้เชี่ยวชาญและผู้มีความเกี่ยวข้องในการกำหนดเครื่องมือ “ศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการสร้างการจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง”

ขั้นตอนที่ 3 การลงพื้นที่เพื่อการสัมภาษณ์ (Interview) การวิจัยครั้งนี้ใช้ทั้งการสัมภาษณ์แบบกึ่งทางการ (Semi-Formal Interview) และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Information Interview)

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการสรุปและสังเคราะห์

ขั้นตอนที่ 5 การสร้างองค์ความรู้จากการวิเคราะห์สังเคราะห์ในประเด็นศึกษาองค์ความรู้ และกระบวนการสร้างการจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง

5. สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการสร้างการจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง” เป็นการศึกษาโดยใช้การวิจัยแบบคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ทราบถึงประเด็นของการศึกษาในรายละเอียดที่สำคัญ และมีความครอบคลุมในเนื้อหาสาระสำคัญที่ทำการศึกษาอย่างครบถ้วน จะทำให้ได้ทราบถึงข้อมูลเชิงลึก (In-Depth) ที่มีรายละเอียดชัดเจนสามารถนำมาวิเคราะห์ในเชิงตรรกะ (Analytic Induction) ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured interview) มีลักษณะเป็นคำถามแบบปลายเปิด เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งประกอบไปด้วยผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงาน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในสถานที่ โดยศึกษาจากองค์การศึกษาที่มีการนำแนวคิดทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ต่อการศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการสร้างการจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เป็นจำนวน 28 รูปหรือคน

จากการศึกษาในเรื่องศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการสร้างการจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง ผู้วิจัยจะแบ่งการอภิปรายผลการวิจัยไว้ ดังนี้

ตอนที่ 1 องค์ความรู้ในการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

สรุปได้ว่า พิพิธภัณฑ์ชุมชน (Community Museum) หรือ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น (Local Museum) หมายถึง สถานที่จัดแสดงวัตถุซึ่งนำเสนอสิ่งที่ทำให้คนในท้องถิ่นรู้จักตนเองว่าอยู่ที่ไหน มีสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างไร มีหลักฐานความเก่าแก่ในการตั้งถิ่นฐานและการปรับตัวเองเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมาอย่างไร และในการปรับตัวดังกล่าวทำให้ต้องพัฒนาเทคโนโลยีอะไรขึ้นมาควบคุม เรื่อยลงมาถึงพัฒนาการทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจในท้องถิ่นที่จะทำให้เกิดเห็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในปัจจุบันและอนาคตได้ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั้นอาจพิจารณาได้จากข้อมูลและหลักฐานที่นำมาแสดงโดยทั่วไป ประกอบด้วย หลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นที่มาของประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม และหลักฐานทางชาติพันธุ์ ซึ่งได้จากวัตถุสิ่งของและคำบอกเล่าของคนในท้องถิ่น เป็นที่มาของประวัติศาสตร์ทางสังคม นอกจากนี้ ยังเป็นแหล่งรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งหมายถึง ความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งได้มาจากประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับประยุกต์และเปลี่ยนแปลงจนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม มีปราชญ์ชาวบ้าน หรือบุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน และนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจนประสบผลสำเร็จสามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นพิพิธภัณฑ์ที่ตั้งอยู่ในชุมชนซึ่งอาจเกิดขึ้นจากชาวบ้านหรือคนในชุมชนร่วมแรงร่วมใจกันสร้างขึ้น หรือเกิดจากหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น เทศบาล อบต. วัด หรือโรงเรียน ซึ่งทำหน้าที่ดูแลอยู่ เป็นสถานที่เก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่น ทั้งในเรื่องของประวัติความเป็นมาของชุมชนท้องถิ่น วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต ตลอดจนภูมิปัญญาของชุมชนนั้น ๆ นอกจากนี้ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นยังสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หรือประวัติศาสตร์ทางสังคม ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของผู้คนในท้องถิ่นเดียวกันที่อาจมีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ก็ได้ แต่เมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่เดียวกันตั้งแต่ 2 – 3 ชั่วคนสืบลงไป ก็จะทำให้คนเหล่านั้นขึ้นเป็นคนในท้องถิ่นเดียวกัน มีจารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และกติกายในทางเศรษฐกิจและสังคมร่วมกัน โดยมีพื้นฐานทางความเชื่อและศีลธรรมเดียวกัน ดังนั้น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงนับเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่จะช่วยอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนแต่ละท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป ทั้งยังเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่าให้กับบุคคลอื่น ๆ อีกด้วย

จากการศึกษา พบว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมีความสำคัญต่อชุมชนแต่ละท้องถิ่น ดังนี้

- 1) ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ
- 2) ก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชนท้องถิ่น ช่วยให้คุณทุกเพศ ทุกวัยหันกลับมาทำกิจกรรมร่วมกัน
- 3) มีส่วนช่วยในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม
- 4) เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวหากทำได้ดีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอาจเป็นจุดดึงดูดการท่องเที่ยวภายในชุมชนได้
- 5) เป็นแหล่งเรียนรู้ที่รวบรวมองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ภายในชุมชนท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ประกอบด้วยองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และองค์ความรู้ด้านการจัดการชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ช่วยให้คำตอบแก้ปัญหาบางประการที่เคยเกิดขึ้น

มาแล้ว อาทิ ประวัติของชุมชนท้องถิ่น ประวัติการเกิดภัยพิบัติภายในชุมชน ประวัติความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติความเป็นมาของวัดอันเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน เป็นต้น องค์ความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ นอกจากจะมีประโยชน์ในการเสริมสร้างองค์ความรู้ให้กับคนยุคใหม่ ยังช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหา ตลอดจนทำให้ทราบถึงแนวปฏิบัติที่เหมาะสมให้กับคนยุคปัจจุบันได้อีกด้วย

จากการศึกษาองค์ความรู้ในการจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น พบว่า พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น 3 แห่ง จากวัดทั้ง 3 วัด ใน 3 อำเภอ ของจังหวัดลำปาง ได้แก่ (1) วัดปงสนุกเหนือ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง (2) วัดไหล่หินหลวง ตำบลไหล่หิน อำเภอกะคา และ (3) วัดบ้านหลด ตำบลนาคร้ว อำเภอแม่ทะ สรุปได้ว่า พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นของจังหวัดลำปาง มีการรวบรวมองค์ความรู้ที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ทั้งองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญา และองค์ความรู้ด้านการจัดการชุมชน นอกจากนี้ควรผลักดันให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เพื่อเป็นแหล่งข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ สารสนเทศ กิจกรรมและประสบการณ์ต่าง ๆ ในชุมชนที่สนับสนุน ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถหาความรู้และเรียนรู้ด้วยตนเองได้ตามอัธยาศัย

ตอนที่ 2 กระบวนการจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น

จากการศึกษาพบว่า พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นทั้ง 3 แห่ง จากวัดทั้ง 3 วัด ใน 3 อำเภอ ของจังหวัดลำปาง ได้แก่ (1) วัดปงสนุกเหนือ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง (2) วัดไหล่หินหลวง ตำบลไหล่หิน อำเภอกะคา และ (3) วัดบ้านหลด ตำบล นาคร้ว อำเภอแม่ทะ ได้มีกระบวนการสร้างและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างกัน มีกระบวนการอนุรักษ์วัตถุโบราณ ด้วยการนำมาเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถาน และมีกระบวนการสร้างกติกาก่อน ขอดตกลง ข้อบังคับใช้ในการเข้าชมพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเป็นเวลา บางแห่ง เช่น พิพิธภัณฑสถานวัดปงสนุกเหนือ จะมีการสร้างกฎกติกาก่อนเข้าชมภาพพระบตของจริง ที่มีการเก็บรักษาเอาไว้เป็นอย่างดี โดยทั่วไปจะไม่อนุญาตให้ประชาชนทั่วไปเข้าเข้าชม เนื่องจากเกรงว่าพระบตจะเกิดความชำรุดเสียหาย จะอนุญาตให้เข้าชมเฉพาะหน่วยงานที่ต้องการศึกษาทำวิจัยเท่านั้น ซึ่งหากหน่วยงานใดต้องการเข้าชมภาพพระบต จะต้องทำหนังสือราชการแจ้งมาที่เจ้าอาวาส เป็นต้น พิพิธภัณฑสถานแต่ละแห่งมีกระบวนการจัดการพิพิธภัณฑสถานที่แตกต่างกันไป บางแห่งมีกระบวนการจัดการพิพิธภัณฑสถานไม่เป็นระบบ บางแห่งมีกระบวนการจัดการพิพิธภัณฑสถานที่เป็นระบบ แต่ยังไม่มีการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุในระบบอิเล็กทรอนิกส์ ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้จัดให้มีอบรมให้ความรู้ในการจัดการพิพิธภัณฑสถานให้กับผู้ดูแลพิพิธภัณฑสถานแต่ละวัด เพื่อให้เจ้าหน้าที่ผู้ดูแลนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากวิทยากรผู้เชี่ยวชาญในการจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น กลับไปพัฒนาพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นของตน

ตอนที่ 3 แนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืน

จากการศึกษา พบว่า วัดแต่ละแห่ง มีกระบวนการจัดการพิพิธภัณฑสถานแบบร่วมด้วยช่วยกัน ยังขาดองค์ความรู้ในการจัดการพิพิธภัณฑสถานอย่างเป็นระบบ คณะผู้วิจัย จึงได้เสนอแนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการพิพิธภัณฑสถานเพื่อความยั่งยืน โดยเสนอให้พิพิธภัณฑสถานทั้ง 3 แห่งสร้างรูปแบบทะเบียนโบราณวัตถุของพิพิธภัณฑสถานชุมชนในระบบอิเล็กทรอนิกส์ขึ้น เนื่องจากแต่ละวัดประสบปัญหาในการจัดการพิพิธภัณฑสถาน อาทิ วัดปงสนุกเหนือ เป็นสถานที่เก็บผ้าพระบต แต่ไม่สามารถเปิดให้เข้าชมได้ เนื่องจากกลัวว่าภาพพระบตจะเกิดความชำรุดเสียหาย อย่างวัดไหล่หินหลวง มีการจัดเก็บพระพุทธรูปโบราณจำนวนมาก แต่ยังไม่ขาดข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปแต่ละองค์ ส่วนวัดบ้านหลด เป็นวัดที่กำลังจัดสร้างพิพิธภัณฑสถานขึ้นมาเมื่อปี พ.ศ. 2563 จากการรวมกลุ่มของชาวบ้าน นำสิ่งของเครื่องใช้ที่สะท้อนวิถีชีวิต

ของคนในชุมชนท้องถิ่นมาจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์ ยังขาดองค์ความรู้ในการจัดการพิพิธภัณฑ์อย่างเป็นระบบ

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้เสนอแนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเองได้ ให้กับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นทั้ง 3 แห่ง จากวัดทั้ง 3 วัด ใน 3 อำเภอ ของจังหวัดลำปาง ได้แก่ (1) วัดปงสนุกเหนือ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง (2) วัดไหล่หินหลวง ตำบลไหล่หิน อำเภอเกาะคา และ (3) วัดบ้านหลุก ตำบลนาครี อำเภอแม่ทะ โดยคณะผู้วิจัยได้เสนอแนวปฏิบัติที่ดีในการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง 3 แนวทาง ได้แก่ (1) แนวทางการจัดการองค์ความรู้และกระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในระบบอิเล็กทรอนิกส์ (2) แนวทางการจัดหมวดหมู่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และ (3) แนวทางการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในระบบอิเล็กทรอนิกส์ แต่ละแนวทางมีแนวปฏิบัติที่ดี สรุปได้ดังนี้

แนวทางที่ 1 คือ แนวทางการจัดการองค์ความรู้และกระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในระบบอิเล็กทรอนิกส์

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแต่ละแห่ง ควรมีแนวทางการจัดการองค์ความรู้การจัดเก็บข้อมูลให้เป็นระบบ โดยใส่รายละเอียดของโบราณวัตถุ อาทิ เลขทะเบียนวัตถุ ชื่อวัตถุ หมวดหมู่ ประเภทวัสดุ ขนาดของโบราณวัตถุ ปีพุทธศักราชที่สร้างผลงานชิ้นนั้น และภาพถ่าย

แนวทางที่ 2 คือ แนวทางการจัดหมวดหมู่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

แนวทางการจัดหมวดหมู่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ควรมีการใส่รายละเอียด หมวดหมู่อย่างไรในการจัดการระบบทะเบียนโบราณวัตถุของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในระบบอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อความสะดวกในการค้นคว้าข้อมูลและการธำรงรักษาโบราณวัตถุของพิพิธภัณฑ์ชุมชน ควรจัดหมวดหมู่ตามประเภทของสิ่งของที่อยู่ภายในพิพิธภัณฑ์แห่งนั้น เช่นจัดแบ่งเป็น 2 หมวด โดยหมวดหลัก แบ่งตามประเภทของวัตถุ หมวดรองอาจเป็นวัสดุที่ใช้ทำวัตถุชิ้นนั้น การจัดหมวดหมู่ต้องพิจารณาตามประเภทของสิ่งของที่อยู่ภายในพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่ง ควร แบ่งตามประเภทของวัตถุ เช่น หมวดพระพุทธรูป หมวดของใช้ หมวดเสื้อผ้า เป็นต้น ควรมีเลขรหัสวัตถุ ใน Application โดยใส่ข้อมูลดังนี้

- 1) สถานที่ตั้งของวัด
- 2) ประวัติความเป็นมาของวัด
- 3) สิ่งสำคัญที่อยู่ในวัด อาทิ โบราณสถาน โบราณวัตถุ
- 4) ประวัติการสร้างพิพิธภัณฑ์ของวัด พ.ศ. 2547 (ข้อมูลดูได้จากประวัติหนังสือของวัด)
- 5) โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ควรเรียงตามรหัสที่จัดเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ และควร

ทำการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ และมีการสร้าง QR Code และ Application โดยควรส่งเสริมให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น ซึ่งปัจจุบัน มีแต่ QR Code ของประวัติวัดเท่านั้น ทางวัดจึงต้องการสร้างคนรุ่นใหม่ ให้มาช่วยถ่ายรูป ลงทะเบียนโบราณวัตถุ และทำ QR Code โดยการจัดหมวดหมู่ของพิพิธภัณฑ์ให้เป็นระบบมากยิ่งขึ้น

แนวทางที่ 3 คือ แนวทางการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในระบบอิเล็กทรอนิกส์

แนวทางการขึ้นทะเบียนวัตถุของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ในระบบอิเล็กทรอนิกส์จะมีส่วนประกอบโดยมีรายละเอียดดังนี้

- 1) ส่วนต้น บัตรทะเบียนวัตถุพิพิธภัณฑ์ และที่ตั้ง
- 2) ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป ประกอบไปด้วย ชื่อวัตถุ เลขลำดับ หมวดหมู่ ประเภท ลักษณะทางกายภาพ
- 3) ส่วนที่ 2 การบันทึกข้อมูล ประกอบไปด้วย ผู้บันทึกข้อมูล วันที่บันทึกข้อมูล ผู้บันทึกภาพ รหัสภาพถ่าย สถานที่จัดเก็บวัตถุ
- 4) ส่วนที่ 3 คำอธิบายวัตถุ ประกอบไปด้วย แหล่งที่มาของข้อมูล ผู้เรียบเรียงข้อมูล วันที่เรียบเรียงข้อมูล

กระบวนการตามข้างต้นก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนดังนี้ E- education เป็นกระบวนการให้ การสร้างและการแลกเปลี่ยนความรู้, E- engineering กระบวนการอนุรักษ์ การสร้างสรรค์ การสืบทอด และ E-enforcement กระบวนการสร้างกติกา ระเบียบข้อบังคับ เป็นสร้างกฎระเบียบ หรือ ข้อบังคับในการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ให้แก่กลุ่มผู้ดูแล และนักท่องเที่ยว เพื่อเป็นอีกช่องทางในการช่วย พิพิธภัณฑ์ในเรื่องการดูแลรักษาโบราณวัตถุไม่ให้ชำรุดเสียหาย อันเป็นการอนุรักษ์โบราณของพิพิธภัณฑ์ ชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

6. อภิปรายผลการวิจัย

ศิลปวัฒนธรรมสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความค่าทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองเรื่องราวอารยธรรมของชุมชนและประเทศชาตินับแต่อดีต จึงเป็นความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องสงวนรักษา อนุรักษ์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุเหล่านี้ไว้มิให้สูญหายไปจากผืนแผ่นดินไทย ดังที่กรมศิลปากร ได้ออกพระราชบัญญัติเกี่ยวกับโบราณวัตถุอาทิเช่น อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 14 แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 จึงประกาศ ขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ที่มีได้อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร รวม 51 แห่ง จำนวน 365 รายการ โดยปัจจุบันพิพิธภัณฑศัลยกรรมจังหวัดลำปาง มี 5 แห่ง ได้แก่ 1) ปงสนุก 2) ธนบดี 3) วัดพระแก้ว 4) ป่องน้ก (ค่ายสุรศักดิ์) 5) หอปฐมละคอน จากการที่คณะผู้วิจัยได้ลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ ทั้ง 3 แห่ง ในจังหวัดลำปาง ได้แก่ (1) วัดปงสนุกเหนือ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง (2) วัดไหล่หินหลวง ตำบลไหล่หิน อำเภอกะคา และ (3) วัดบ้านหลุก ตำบลนาคร้ว อำเภอมะทะ พบว่าการจัดเก็บข้อมูลให้เป็นระบบควรมีการใส่รายละเอียดของโบราณวัตถุ ควรมีรายละเอียดต่าง ๆ ของวัตถุ โบราณ อาทิ เลขทะเบียนวัตถุ ชื่อวัตถุ หมวดหมู่ ประเภทวัสดุ ขนาดของโบราณวัตถุ ปีพุทธศักราชที่สร้าง ผลงานชิ้นนั้น และภาพถ่าย ซึ่งสอดคล้องกับพระมหาสุหนันท์ สุนนุโท (รุจิเวทย์)² ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนาารูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา" พบว่า ปัจจัยด้านการแต่งตั้งบุคลากรที่ดูแลรักษาและดำเนินการ เป็นการดึงบุคคลเข้าช่วยเหลืองานจัดการศาสนสมบัติวัดของเจ้าอาวาส รักษาศาสนสมบัติวัดและเงินผลประโยชน์ของวัด เป็นวิธีการแบบแผนที่เป็นฐานข้อมูลช่วยให้เจ้าอาวาส

² พระมหาสุหนันท์ สุนนุโท (รุจิเวทย์), "การพัฒนาารูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์คุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557

ตัดสินใจจัดการศาสนสมบัติวัดได้เหมาะสม ผ่านรูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดตามหลักกฎหมาย ดำเนินการตามคู่มือสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และรูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดตามจารีตประเพณีซึ่งไม่มีการจัดทำเป็นลายลักษณ์อักษร อนึ่งการดำเนินการจัดการศาสนสมบัติทั้ง 2 รูปแบบส่งผลให้เกิดการรักษาศาสนสมบัติและผลประโยชน์ตอบแทนแก่วัดแตกต่างกัน และมีผลประโยชน์และปัญหาความต้องการที่เกิดขึ้นกับวัดแตกต่างกันตามสภาพพื้นที่

การจัดหมวดหมู่ของพิพิธภัณฑสถานควรมีการใส่รายละเอียด หมวดหมู่อย่างไรในการจัดการระบบทะเบียน โบราณวัตถุของพิพิธภัณฑสถานชุมชนในระบบอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อความสะดวกในการค้นคว้าข้อมูลและการบำรุงรักษาโบราณวัตถุของพิพิธภัณฑสถานชุมชน ควรจัดหมวดหมู่ตามประเภทของสิ่งของที่อยู๋ภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งนั้น เช่น จัดแบ่งเป็น 2 หมวด โดยหมวดหลัก แบ่งตามประเภทของวัตถุ หมวดรองอาจเป็นวัสดุที่ใช้ทำวัตถุชิ้นนั้น การจัดหมวดหมู่ต้องพิจารณารายละเอียดของสิ่งของที่อยู๋ภายในพิพิธภัณฑสถานแต่ละแห่ง ควรแบ่งตามประเภทของวัตถุ เช่น หมวดพระพุทธรูป หมวดของใช้ หมวดเสื้อผ้า เป็นต้น ควรมีเลขรหัสวัตถุใน Application โดยใส่ข้อมูลดังนี้

- 1) สถานที่ตั้งของวัด
- 2) ประวัติความเป็นมาของวัด
- 3) สิ่งสำคัญที่อยู๋ในวัด อาทิ โบราณสถาน โบราณวัตถุ
- 4) ประวัติการสร้างพิพิธภัณฑสถานของวัด พ.ศ. 2547 (ข้อมูลดูได้จากประวัติหนังสือของวัด)
- 5) โบราณวัตถุจำนวน 30 ชิ้น เรียงตามรหัสที่จัดเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถาน ควรขึ้นทะเบียน

โบราณวัตถุ และมีการสร้าง QR Code และ Application โดยควรส่งเสริมให้พิพิธภัณฑสถานชุมชนมีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น ซึ่งปัจจุบัน มีแต่ QR Code ของประวัติวัดเท่านั้น ทางวัดจึงต้องการสร้างคนรุ่นใหม่ ให้มาช่วยถ่ายรูป ลงทะเบียนโบราณวัตถุ และทำ QR Code โดยการจัดหมวดหมู่ของพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งสอดคล้องกับฉลาด จันทรสมบัติ³ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนา รูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน” โดยมีจุดประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ 8 องค์กร ชุมชนในพื้นที่กลุ่มเป้าหมาย 2 หมู่บ้าน ซึ่งผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนที่พัฒนาประกอบด้วย ขั้นตอนเตรียมชุมชน เช่น การสร้างแรงจูงใจ และสร้างจิตสำนึกในการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน ขั้นสร้างวิสัยทัศน์ ขั้นจัดทำแผนพัฒนาศักยภาพ ขั้นการนำแผนไปปฏิบัติและพัฒนางาน และขั้นประเมินผลสรุป โดยผลการนำรูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนไปทดลองใช้กับองค์กรชุมชนเป้าหมาย 8 องค์กรเป็นเวลา 8 เดือน พบว่าทุกกลุ่มองค์กร เกิดน้กจัดการความรู้ในชุมชน มีการดำเนินการจัดการความรู้ การตั้งคำถามและการปฏิบัติ โดยการแก้ปัญหากระบวนการเรียนรู้ซึ่งประกอบด้วย การสร้างความรู้ การจำแนกความรู้ การจัดเก็บ การนำไปใช้ การแลกเปลี่ยนและการประเมินผลความรู้ มีศูนย์จัดการความรู้ขององค์กรที่ขับเคลื่อนให้กลุ่มพึ่งตนเองได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งบนเวทีจริงและเวทีเสมือน และกลุ่มเป้าหมายมีความพึงพอใจในการดำเนินการจัดการความรู้โดยรวมอยู่ในระดับมาก

³ ฉลาด จันทรสมบัติ, “การพัฒนา รูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน”, การศึกษาดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2548

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้

1) การพัฒนาองค์ความรู้และกระบวนการสร้างการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง ควรนำไปประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดในการดำเนินงานวางแผนการทำงานแบบบูรณาการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงในการพัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาศักยภาพคนในชุมชน

2) การพัฒนาองค์ความรู้และกระบวนการสร้างการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง ควรนำไปเสริมสร้างประสบการณ์แบบใหม่สร้างแหล่งท่องเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ให้เข้ามาเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

3) การพัฒนาองค์ความรู้และกระบวนการสร้างการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเอง ควรมีจัดการระบบข้อมูลของวัตถุโบราณในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พร้อมทั้งให้ข้อมูลหลากหลายภาษา และพัฒนาไปสู่การจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นด้วยระบบอิเล็กทรอนิกส์

7.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการวิจัยการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นด้วยระบบอิเล็กทรอนิกส์ โดยนำไปประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดในการดำเนินงานพัฒนาและบูรณาการพิพิธภัณฑ์ทั่วทั้งจังหวัดลำปาง

2) ควรมีการวิจัยการเชื่อมโยงความรู้ด้านพิพิธภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่น เพื่อพัฒนาศักยภาพคนเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ด้วยการสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตและสังคมแห่งการเรียนรู้

3) ควรมีการวิจัยและสร้างเครือข่ายของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนและพึ่งพาตนเองได้

4) ควรมีการวิจัยในประเด็นแนวทางการพัฒนาองค์ความรู้และกระบวนการสร้างการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ให้มีความเป็นระบบสากล โดยใช้เทคโนโลยีเข้ามามีส่วนช่วยในการจัดการ

เอกสารอ้างอิง

ฉลาด จันทรสมบัติ. “การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรชุมชน”. *การศึกษาดุษฎีบัณฑิต*.

บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2548.

พระมหาสุนันท์ สุนนุโท (รุจิเวทย์). “การพัฒนารูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัด

พระนครศรีอยุธยา. *วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557.

พิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. *ฐานข้อมูลพิพิธภัณฑ์ที่รวบรวมและนำเสนอข้อมูลพิพิธภัณฑ์ทั่วประเทศ*. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: www.sac.or.th/museumdatabase/detail_museum [20 มีนาคม 2563].